

PĂRINȚII RĂSĂRITENI AI BISERICII ÎN HRISTOLOGIA PAPEI BENEDICT AL XVI-LEA (JOSEPH RATZINGER)

FLORIN TOADER TOMOIOAGĂ*

ABSTRACT. *The Eastern Church Fathers in Pope Benedict XVI's (Joseph Ratzinger) Christology.* The present study focuses on the Joseph Ratzinger's Christological teaching as developed in his trilogy *Jesus of Nazareth*. My contribution is to state a possible closeness to the Orthodox theology through the Pope Benedict XVI's use of Eastern Church Fathers' teachings. The citation of a variety of Eastern Fathers in his Christological trilogy, from St. John Chrysostom to St. Maximus the Confessor, offers it an ecumenical dimension. The insights of Church Fathers are valuable perspectives that facilitate a living encounter with Christ in the frame of the Church.

Keywords: *christology, methodology, Eastern Church Fathers, Jesus Christ, Joseph Ratzinger, Church, Bible, historical Jesus, hermeneutics, teachings.*

REZUMAT. *Părinții răsăriteni ai Bisericii în hristologia papei Benedict al XVI-lea (Joseph Ratzinger).* Prezentul studiu se concentrează pe învățătura hristologică a lui Joseph Ratzinger așa cum a fost ea dezvoltată în trilogia *Isus din Nazaret*. Prin prezentul studiu aș dori să evidențiez o posibilă apropiere de teologia ortodoxă prin prisma faptului că, papa Benedict XVI folosește învățătura Părinților răsăriteni ai Bisericii. Citarea unei varietăți de Părinți în trilogia sa hristologică, de la Sfântul Ioan Gură de Aur până la Sfântul Maxim Confesorul, îi conferă acestuia o dimensiune ecumenică.

Cuvinte-cheie: *hristologie, metodologie, Părinții răsăriteni ai Bisericii, Isus Hristos, Joseph Ratzinger, Biserică, Biblia, Isus istoric, hermeneutică, doctrine*

1. Introducere

Trilogia hristologică a papei Benedict al XVI-lea, care are ca scop analiza persoanei și operei răscumpărătoare a lui Iisus Hristos, cu implicațiile lor asupra contemporaneității și asupra conștiinței fiecărui creștin, reprezintă în esență testamentul

---

* Lect. univ. dr., Universitatea din Oradea, Facultatea de Teologie Ortodoxă Ep. Dr. Vasile Coman. Email: tomoioagaf@yahoo.com.

spiritual al episcopului Romei. Intitulată simplu, *Isus din Nazaret*, asemenea impresionantului regizării a lui Franco Zeffirelli din 1977, lucrarea răstoarnă cronologia liniară a evenimentelor. Așadar, tratează sincronic viața lui Hristos din perspectiva ultimelor rezultate ale cercetării istorico-critice aflate în căutarea lui „Iisus istoric”, dar mai ales sub unghiul semnificațiilor pe care mesajul și opera lui Hristos le au într-o lume care își schimbă în permanență identitatea politică, socială și culturală. Scrisă la vârsta marilor decantări spirituale și intelectuale, cartea se adresează în egală măsură catolicilor și necatolicilor, și, fără a avea pretenții de universalitate, încearcă să fie un îndrumar pentru ceea ce se mai poate salva în fața asaltului conjugat al ateismului și secularismului: conștiința creștină cu valorile ei perene, care să poată în orice moment să răspundă prompt curentelor de gândire contemporană care acuză creștinismul de caducitate și inactualitate. Prin refuzul diacroniei, papa Benedict al XVI-lea urmează modul de lucru al Evangheliilor, pentru care persoana lui Hristos este în primul rând eveniment și viață, care scapă cronologiei stricte, chiar dacă descrierea lor se greșează pe aceasta. Împărțirea tripartită a cărții pare a sugera urgența în tratarea anumitor subiecte și, puținele clipe pe care le-a avut la dispoziție în calitate de cardinal, iar apoi de pontif, precum și vacanța din vara lui 2003, le-a dedicat elaborării acesteia. Primul volum tratează perioada dintre Botezul în Iordan și Schimbarea la Față a Domnului, al doilea expune: „Săptămâna Mare. De la Intrarea în Ierusalim la Înviere”, iar volumul trei – mai limitat ca număr de pagini, se ocupă de „Copilăria lui Isus”¹.

2. Afinitățile lui Ratzinger: cu gândirea ortodoxă sau protestantă?

Unii comentatori ai teologiei lui Ratzinger – desigur, contestați de alții, au susținut afinitățile marelui teolog german cu gândirea Reformei. Studiul de față se dorește a fi o contribuție la o eventuală cercetare a afinităților gândirii sale cu teologia ortodoxă. Dar este limitat în scop – și anume, de a arăta modul în care Părinții Bisericii răsăritene i-au orientat interpretarea hristologiei. Cu siguranță, faptul că îi citează relativ frecvent și le valorifică viziunea nu înseamnă, în mod automat, că modul său de a-L înțelege pe Hristos se apropie de perspectiva ortodoxă. Dacă ne referim la cea modernă și contemporană, vedem că acest lucru, dacă se întâmplă, nu este urmărit în mod direct. Un argument puternic în acest sens este faptul că referințele sale la teologia ortodoxă a secolului XIX și XX sunt aproape inexistente. Totuși, se

¹ Am preluat aceste reflecții introductive din recenzia pe care am dedicat-o primului volum al trilogiei, Florin Toader Tomoioagă, Joseph Ratzinger (Benedict al XVI-lea), *Isus din Nazaret*, vol. I, traducere din limba germană Alexandru Mihăilescu, Editura RAO International Publishing Company, București, 2010, 347 p., *Orizonturi teologice* 2, 2012, 105.

apropie de aceasta, prin recursul la perspectiva biblică și patristică – a doua, mai ales, stând în centrul reînnoirii gândirii ortodoxe cunoscute sub numele de „sinteza neopatristică”. Există însă o serie de puncte de maximă convergență (coincidențe?) cu teologia ortodoxă contemporană, care pot fi semnalate sumar:

- strălucirea lui Hristos e „strălucirea smerită” (este tocmai sintagma prin care teologia ortodoxă actuală ar putea defini taina chenozei); în fața ei, împărățiile lumii cu care diavolul l-a ispitit pe Mântuitorul s-au năruit cu toatele între timp; „*doxa* lor s-a dovedit a fi o nălucă”².

- despre „riscul relației”³ pe care îl implică crearea lui Adam vorbesc și marii corifei ortodocși contemporani, precum părintele Stăniloae sau Georges Florovsky.

- „eșecul” lui Hristos pe Cruce⁴ ca triumf total al Domnului este subliniat cu aceeași vigoare în gândirea răsăriteană, începând cu Sf. Ioan Gură de Aur și până la teologii contemporani. „Lemnul” mântuirii este astfel în viziunea părintelui Florovsky „Crucea rușinii și a slavei”⁵. E ceea ce afirmă și teologul grec Sotirios S. Despotis: Hristos stă „pironit – întronat pe Cruce”⁶.

- de aici, modul-modelul nou al domniei lui Hristos, diferit de cel al stăpânitorilor politici: „El domnește de pe Cruce, într-un fel cu totul nou. Universalitatea se împlinește în smerenia comunității de credință; acest rege domnește prin credință și prin iubire, nu altfel”⁷. Și acest aspect apare reliefat în hristologia ortodoxă contemporană⁸.

Afinitățile cu Reforma au fost semnalate de diverse studii. Reiau mai jos argumentația și concluziile teologului iezuit James Corkery din Dublin, pe această temă.

După cum remarcă lucrările lui J. Ratzinger asupra ecleziologiei Fer. Augustin și asupra teologiei istoriei a lui Bonaventura l-au făcut sceptic cu privire la orice contribuție omenească, la bunăstarea ființei umane și conștient de dependența totală de Dumnezeu în toate privințele. Ca tânăr teolog, nu s-a simțit confortabil cu „epoca de progres” (anii 1960) și cu ideea că oamenii, păcătoși cum sunt, ar putea realiza ceva fără ajutorul lui Dumnezeu. Dacă s-ar putea progresa în vreo direcție, acest progres nu ar putea fi decât un dar. Toate aceste accente ar reprezenta o afinitate de gândire cu preocupările centrale ale reformatorilor, și cu Martin

² Joseph Ratzinger - Benedict al XVI-lea, *Isus din Nazaret*, vol. I, București 2010, 54.

³ Ratzinger, *Isus din Nazaret*, vol. I, 134.

⁴ Ratzinger, *Isus din Nazaret*, vol. I, 172.

⁵ *Θέματα ορθόδοξου θεολογίας*, Atena 1973, 67.

⁶ *Η Μεταμόρφωση στο Κατά Μάρκο Ευαγγέλιο και στις Επιστολές του Παύλου*, Wiesbaden 2000, 77.

⁷ Ratzinger, *Isus din Nazaret*, vol. I, 291.

⁸ Tomoioagă, Joseph Ratzinger (Benedict al XVI-lea), *Isus din Nazaret*, vol. I, 108-109.

Luther, în mod special⁹. Deși unii contestă aceste afinități, alții, precum Richard John Neuhaus, un pastor luteran din New York, convertit la catolicism în 1990, le afirmă. El susține că a auzit melodia textului reformat *simul iustus et peccator* sunând în scrierile lui J. Ratzinger și, de asemenea, influența învățăturii *sola gratia*¹⁰.

James Corkery notează în continuare posibilele afinități cu punctele Reformei: „Calea creștinului va fi aceeași cu cea a lui Hristos: parcurgerea drumului pascal, purtarea Crucii, moartea față de sine. Convertirea și faptul de a fi iertat sunt prezentate ca fiind centrale; aceasta este calea creștină. Accentul pe care Ratzinger îl pune pe aceste lucruri – pe Crucea lui Hristos și pe har înțeles în mod fundamental ca vindecare – este extrem de semnificativ; și nu este accentul tipic pe care îl pun mulți teologi romano-catolici. Este mai curând, apropiat de teologia reformată”¹¹. Explicația pe care J. Corkery o dă este următoarea: „Aceasta nu ar trebui să ne surprindă fiindcă Joseph Ratzinger, ca profesor universitar în Germania, și-a exercitat profesia alături de colegii de la facultățile de teologie vecine, din partea protestant-evangelică; mă gândesc la Bonn, Münster și Tübingen, în special, într-un interval care acoperă o perioadă de zece ani, din 1959 până în 1969”¹². Concluziile se vor a fi demonstrarea tezei inițiale, conform căreia J. Ratzinger ar fi fost influențat de gândirea protestantă. Astfel, în lectura pe care J. Corkery o face lui Ratzinger, „mântuirea” nu este niciodată rezultatul „faptelor” omenești: nu în încercarea noastră de a-L urma într-o viață de ucenicie pe Iisus Hristos, nici în implicarea noastră politică pentru a contribui la o ordine socială mai dreaptă; și nu în eforturile noastre de a realiza unitatea creștinilor pentru care Domnul S-a rugat cu atâta ardoare (cf. In. 17, 21)¹³.

În cele ce urmează voi încerca să arăt că valorificarea gândirii Părinților răsariteni de către J. Ratzinger creează premisele unei apropieri la fel de mari de teologia ortodoxă. Dacă însă a fost cu adevărat influențat de Reformă, rămâne în continuare un subiect deschis. Temele specific protestante care sunt observate în opera sa s-ar putea să fie, pur și simplu, expresii ale gândirii creștine comune, care nu pot fi atât de confesionalizate. Până la urmă, reflecția teologică se exercită asupra acelorași surse primare – Scriptura și Părinții, indiferent de direcția ei confesională. De aici, nimic mai firesc decât convergențele în gândirea diversilor teologi.

⁹ J. Corkery, Reflection on the theology of Joseph Ratzinger (Pope Benedict XVI), *Acta Theologica* 2, 2012, 19.

¹⁰ Corkery, Reflection on the theology of Joseph Ratzinger 20.

¹¹ Corkery, Reflection on the theology of Joseph Ratzinger 24.

¹² Corkery, Reflection on the theology of Joseph Ratzinger 24.

¹³ Corkery, Reflection on the theology of Joseph Ratzinger 31.

3. Metoda hermeneutică a Papei Benedict al XVI-lea

Orice interpretare autentică a semnificațiilor răscumpărării înfăptuite de Iisus Hristos nu poate fi decât o facilitare a întâlnirii existențiale cu Mântuitorul lumii. Trilogia dedicată hristologiei de către Papa Benedict al XVI-lea se situează într-o astfel de perspectivă. Cartea în trei volume încearcă să deslușească înțelesul actelor mântuitoare ale lui Hristos și a învățaturii Sale din interiorul Bisericii și îl invită pe cititor să se așeze în spațiul și duhul acesteia – dacă nu cumva se află deja „acasă”, după cum numește Biserica J. Ratzinger. Exegeza sa este una teologică pentru că este una bisericească. Orice exegeză care se vrea teologie trebuie să respecte următorul principiu, notează J. Ratzinger: „credința Bisericii este acea formă de *sympathia* fără de care Biblia rămâne o carte *închisă*. Ea (exegeza) trebuie să recunoască această credință ca pe o hermeneutică, ca pe un spațiu pentru înțelegere, care nu agresează dogmatic Biblia, ci îi oferă Bibliiei tocmai posibilitatea solitară de a fi ea însăși”¹⁴.

În metodologia sa, dă prioritate martorilor biblici ai evenimentelor relate, renunțând la cunoașterea „obiectivă” propusă de cercetările critice ale Scripturii: „Atunci când se aplică la martorul istoriei, aceasta înseamnă că interpretarea nu poate fi niciodată doar o simplă reproducere a existenței istorice „așa cum a fost”. Cuvântul *interpretare* ne oferă cheia întrebării înseși: fiecare exegeză reclamă un „inter” - o intrare în și o existență „inter” sau între lucruri; aceasta este implicarea interpretului însuși. Obiectivitatea pură este o abstracție absurdă. Nu ajunge la cunoaștere cel neimplicat; mai curând, interesul de cunoaștere este în sine o cerință a posibilității de a ajunge la cunoaștere”¹⁵.

Perspectiva este specifică Bisericii catolice – fără îngroșarea inutilă și inactuală a granițelor dogmatice care o despart de celelalte confesiuni – putând aspira astfel la statutul unei hristologii cu grad de universalitate creștină. La fiecare pagină, chipul spiritual al lui Hristos este descoperit și redescoperit de către autor alături de cititor, într-un exercițiu de admirație față de unicitatea și măreția personalității și operei hristice. Hristos este Fiul lui Dumnezeu întrupat, Cel care își asumă experiența umană cu smerenie și bunătate desăvârșite, pentru a-l împărtăși pe om de caracterul Său filial, a-l ridica la statutul de fiu al lui Dumnezeu. „Stilul” Său de lucru răstoarnă logica umană previzibilă și convențională și îl așază pe credincios în logica Crucii, a gândirii răstignite, deci paradoxale, prin prisma căreia realitatea este transfigurată și umplută cu o semnificație sfântă, care o leagă de transcendent. „Fericirile” și, în general, Predica de pe Munte, reprezintă un echivalent în plan moral al hristologiei, o prelungire a acesteia în sensul răsturnării valorilor lumești și înlocuirii lor cu un nou etos, cu etosul slujirii umile, a împrăstării duhului lui Hristos de către creștini.

¹⁴ Joseph Ratzinger Benedict al XVI-lea, Interpretarea biblică în criză în *Scieri alese*, Cluj-Napoca 2011, 51.

¹⁵ Ratzinger, Interpretarea biblică în criză 27.

Unde poate fi redat mai precis chipul spiritual și dogmatic al lui Hristos decât în Sfânta Scriptură și în învățăturile Bisericii? În acest sens, Joseph Ratzinger întreprinde o cercetare pe surse, analizând hristologia într-un dialog viu cu Noul și Vechiul Testament. După cum se știe, cărțile dedicate diferitelor aspecte ale Scripturii – istoric, arheologic, lingvistic, teologic, etc. – sunt într-un număr uriaș. De asemenea, și cele dedicate cercetării vieții istorice a lui Iisus Hristos, iar ipotezele derivate, adeseori neconvingătoare, au contribuit totuși la conturarea tot mai exactă a personalității Mântuitorului și, mai ales, a contextului social, geografic și religios în care și-a desfășurat activitatea. Autorul cunoaște foarte bine literatura de acest gen, dar alege să se poziționeze din perspectiva apologetului și a păstorului care apără cu tact, modestie, erudiție și inteligență caracterul real, istoric al evenimentelor privitoare la Hristos, așa cum sunt relatate în Scriptură. J. Ratzinger se plasează pe o poziție de mijloc între adepții metodei istorico-critice și cei ai „hermeneuticii” canonice, căutând o „nouă sinteză” între cele două metode¹⁶.

În tâlcuirea semnificațiilor teologice ale acelor evenimente, autorul recurge în mod frecvent la Părinții răsăriteni ai Bisericii, pe care îi recunoaște în mod implicit drept exegeți profunzi, leali și devotați adevărului biblic, demni de încredere. În întreaga sa gândire se observă întoarcerea la sursele biblice, patristice și ev-medievale, un *ressourcement* și, în fapt, un „catholicism neopatristic”¹⁷. În contextul dezbaterilor exegetice actuale, Sfinții Părinți nu pot fi plasați „într-o opoziție oarbă față de spiritul epocii prezente”; nu se poate renunța „la intuițiile marilor credincioși din trecut, pretinzând că istoria gândirii a început în mod serios abia cu Kant”¹⁸. Teologul J. Ratzinger nu poate fi de acord cu o asemenea îngustare a orizontului de interpretare, care expediază exegeza Părinților ca pe o simplă „alegorie” și înlătură filozofia Evului Mediu numind-o „precritică”¹⁹.

Apelul la Sfinții Părinți derivă dintr-un principiu hermeneutic atotprezent în textul trilogiei: ceea ce contează, la urma urmelor, nu este doar erudiția istorică privitoare la Iisus din Nazaret, ci întâlnirea cu Iisus ca Hristos al credinței. Dacă teologia liberală separă cele două aspecte ale persoanei lui Hristos, în teologia Bisericii ele coincid. Iisus din Nazaret este Hristosul credinței. După cum notează, „unul (Iisus) fără altul (Cristos) nu există, că mai curând devine tot mai necesar de a trece de la unul la altul, căci, într-adevăr, Iisus nu există decât drept Cristos, iar Cristos nu există altfel decât drept Iisus”²⁰. Prin urmare, este extrem de important cum mi

¹⁶ Andrei Marga, Metodologia lui Joseph Ratzinger în Joseph Ratzinger Benedict al XVI-lea, *Scrieri alese*, Cluj-Napoca 2011, 273.

¹⁷ Aidan Nichols, *The Theology of Joseph Ratzinger. An Introductory Study*, Edinburg 1988, 97-98. Vezi și Andrei Marga, *Absolutul astăzi. Teologia și filosofia lui Joseph Ratzinger*, Cluj-Napoca 2010, 31.

¹⁸ Ratzinger, Interpretarea biblică în criză 41.

¹⁹ Ratzinger, Interpretarea biblică în criză 41-42.

²⁰ *Einführung in das Christentum*, 160-161. Vezi și Andrei Marga, Metodologia lui Joseph Ratzinger 263.

se adresează Hristos prin intermediul evenimentelor răscumpărătoare (Întrupare, Suferință, Moarte, Înviere, Înălțare) și al cuvintelor Sale care își păstrează pe deplin actualitatea.

J. Ratzinger se străduiește să sublinieze în permanență că acele evenimente și cuvinte nu au doar o rezonanță istorică, nu aparțin doar trecutului, ci reverberază în prezent, adresându-mi-se personal (de fapt, fiecărui om) și invitându-mă la răspuns, la atitudine față de acestea. Hristos este, în definitiv, Cel ce îi interpelează pe oameni de-a lungul timpului, dar și astăzi, iar Papa Benedict al XVI-lea încearcă să surprindă această interpelare. După cum notează Emery de Gaál, acesta întrebuițează o metodă hristocentrică: „Preocuparea sa nu este, în primul rând, una de ordin academic sau intelectual, ci este mai curând rezultatul unei întâlniri personale cu Iisus Hristos în calitate de credincios ce trăiește viața sacramentală a Bisericii catolice”²¹. Papa Benedict are convingerea că „textele trebuie urmărite în primul rând până la originile lor istorice și trebuie interpretate în propriul lor context istoric. După aceea, însă, într-o a doua operație exegetică, ele trebuie privite în lumina mișcării totale a istoriei și în lumina evenimentului central al istoriei care este Isus Cristos”²².

În acest exercițiu, Sfinții Părinți sunt citați și citați drept tâlcuitori veritabili ai Cuvântului divin prin cuvânt. În călătoria care relatează povestea lui Hristos, ei sunt adesea invocați, ghidând înțelesul teologic și aprofundându-l. Gândirea patristică nu rămâne izolată în acest demers hermeneutic, fiindcă J. Ratzinger apără acea „teologie și pietate care se construiește plecând în esență de la Sfintele Scripturi, de la părinții Bisericii și de la marea moștenire liturgică a Bisericii întregi”²³. După cum vom observa în contextele concrete redată în continuare, teologul german rămâne consecvent principiilor sale de interpretare, aplicându-le cu succes în trilogia sa hristologică.

4. Contextele utilizării hermeneuticii patristice răsăritene

a. Nașterea lui Hristos

Autorul valorifică tezaurul liturgic ortodox, referindu-se la Liturghie, la iconografie și la structura liturgică a unor sărbători. Această valorificare este evidentă în special atunci când discută semnificațiile Nașterii și Botezului lui Hristos.

²¹ Emery de Gaál, *The Theology of Pope Benedict XVI: the Christocentric Shift*, New York 2010, 1.

²² Ratzinger, *Interpretarea biblică în criză* 48.

²³ Joseph Ratzinger, *Dogma und Verkündigung*, 439. Vezi și Marga, *Absolutul astăzi. Teologia și filosofia lui Joseph Ratzinger* 32.

Într-un prim pas, Joseph Ratzinger analizează cu minuțiozitate cuvintele „fără stăpân”²⁴ sau „în așteptare”²⁵ ale Vechiului Testament, adică profeții precum Isaia 53 sau Isaia 7, 14²⁶. Acestea își găsesc destinatarul, proprietarul abia în Hristos, Care este singura cheie posibilă de interpretare a lor²⁷. Pe urmele Fer. Augustin, despre eclesiologia căruia și-a scris teza de doctorat, consideră că Vechiul Testament se descoperă în Noul Testament, iar Noul Testament poate fi înțeles corect doar în lumina Vechiului Testament.

Semnificațiile textului biblic care relatează episodul nașterii lui Iisus se decelează și prin prismă patristică. Remarcând diferențele dintre genealogia Evangheliei după Matei și a celei după Luca, J. Ratzinger încearcă să îi reconstituie simbolistica. Dacă în primul caz apar trei serii de paisprezece generații, cu o structură clar articulată, în cel de al doilea caz genealogia conține de unsprezece ori șapte generații. Sf. Irineu al Lyonului citea în textul său nu 76 de nume ci 72 (sau 70) – cu trimitere la numărul popoarelor lumii (cf. Ieșire 1, 5) și la cei 72 (sau 70) de ucenici din jurul Apostolilor. Conform Sf. Irineu, genealogia lucanică semnifică recapitularea întregii umanități în Hristos, Noul Adam: „De aceea Luca arată că genealogia, care merge de la zămislirea Domnului până la Adam, cuprinde 72 de generații. El leagă sfârșitul cu începutul și lasă să se înțeleagă că Iisus recapitulează în El însuși, pornind de la Adam, toate popoarele care s-au împrăștiat de la Adam încoace și toate limbile, sau, mai bine zis, toată omenirea ca atare. De aceea, Adam a fost calificat de Pavel drept prefigurarea Celui care avea să vină”²⁸. Papa Benedict al XVI-lea notează că, deși simbolismul cifrei 70 nu apare ca atare la Luca, „intenția autentică a genealogiei lui Luca este sesizată corect” în exegeza Sf. Irineu: „Iisus asumă în sine întreaga omenire, și-i dă o nouă direcție, decisivă, spre un nou mod de a fi om”²⁹. Cu alte cuvinte, exegeza patristică aprofundează afirmațiile scripturistice, indicându-le sensul lor teologic.

Nașterea Pruncului în Betleem este marcată de smerenie, subliniată și de spațiul neprimitor în care are loc acest eveniment: o iesle sărăcăcioasă (cf. Lc. 2, 7). Tradiția, confirmată de cercetările actuale, afirmă peștera ca loc al nașterii. În acest sens sunt aduse mărturiile Sf. Iustin Martirul și Filozoful († 165) și Origen († cca 254) care susțin că în acele vremuri, peștera era arătată de către creștinii din Palestina³⁰.

Această peșteră este reprezentată și în tradiția iconografică ortodoxă, însă ceea ce atrage atenția Suveranului Pontif este caracterul profetic al icoanei Nașterii lui

²⁴ Joseph Ratzinger-Benedict al XVI-lea, *Isus din Nazaret: copilăria*, București 2013, 33.

²⁵ Ratzinger, *Isus din Nazaret: copilăria* 67.

²⁶ Ratzinger, *Isus din Nazaret: copilăria* 33.

²⁷ Ratzinger, *Isus din Nazaret: copilăria* 68.

²⁸ *Adversus haereses* III, 22,3. Vezi și Ratzinger, *Isus din Nazaret: copilăria* 27.

²⁹ Ratzinger, *Isus din Nazaret: copilăria* 27.

³⁰ Ratzinger, *Isus din Nazaret: copilăria* 86.

Hristos: „Pruncul înfășat strâns în scutece apare ca o prevestire a ceasului morții sale: El e, încă de la început, Cel jertfit ... Astfel, ieslea este reprezentată ca un fel de altar”³¹.

În interpretarea stelei care arată magilor drumul spre peștera Nașterii, teologul din München recurge la Sf. Ioan Gură de Aur. Acesta este citat în contextul interogațiilor cu privire la posibilitatea de a lega episodul stelei de un fenomen astronomic sau nu. Caracterul teologic al povestirii apare în prim-plan, fără să se refuze *a priori* argumentele din astronomia modernă. „Că aceasta nu era o stea obișnuită, ci, după părerea mea, nici nu era o stea, ci o putere nevăzută care își luase această înfățișare, acest fapt mi se pare că decurge în primul rând din drumul pe care a luat-o. Căci nu există nicio stea care să meargă în această direcție”³². Este un citat hrisostomic care apare frecvent în interpretarea icoanei Nașterii de către teologii ortodocși.

Aspectul miraculos al stelei este subliniat și de Sf. Ignațiu al Antiohiei (cca 100 d. Hr.), care vede soarele și luna rotindu-se în jurul stelei³³. Desigur, această viziune indică locul central al lui Hristos în cosmos, și sugerează apusul religiilor inspirate din natură. Pentru a exprima această idee, Papa Benedict al XVI-lea recurge la un mare Părinte capadocian, la Sf. Grigorie de Nazianz. Magii – simbolul religiilor păgâne, închinându-Se lui Hristos, semnifică sfârșitul astrologiei pentru că, de atunci, stelele ar fi pornit pe orbita indicată de Hristos³⁴. Desigur, aceasta echivalează cu sfârșitul religiilor naturii.

Dar Întruparea are o semnificație specială și pentru poporul Israel. Esența prologului Evangheliei după Ioan, „Cuvântul S-a făcut trup și a locuit [literalmente: și-a ridicat cortul] printre noi” (In. 1, 14), este interpretată în contextul episodului Schimbării la Față a lui Hristos. Exegeții moderni, pe baze patristice, stabilesc o legătură între cererea Apostolului Petru de a ridica trei colibe și Sărbătoarea iudaică a colibelor, *Sukkot*. Inițial o sărbătoare a naturii, devenită comemorare a rătăcirii prin deșert a evreilor, timp de patruzeci de ani după ieșirea din Egipt, ea are o deschidere eshatologică, și, deci, mesianică. Sf. Grigorie de Nyssa arată că împlinirea ei are loc tocmai în Întruparea lui Dumnezeu: „Căci adevărata Sărbătoare a Colibelor nu venise încă. După cuvântul profeților [aluzie la Psalmul 118, 27] însă, Dumnezeu, stăpânul tuturor lucrurilor ni s-a revelat... pentru a desăvârși reconstrucția colibeii distruse de natura umană”³⁵. Locul scripturistic la care se referă Sfântul Grigorie este, conform traducerii ortodoxe a Bibliei în limba română, Ps. 117, 27: „Dumnezeu este

³¹ Ratzinger, *Isus din Nazaret: copilăria* 86.

³² *In Matth. Hom. VI 2: PG 57,64*. Vezi și Ratzinger, *Isus din Nazaret: copilăria* 116-117.

³³ Ratzinger, *Isus din Nazaret: copilăria* 117.

³⁴ Cf. *Poem. dogm. V 55-64: PG 37, 428-429*. Vezi și Ratzinger, *Isus din Nazaret: copilăria* 120.

³⁵ *De anima*, 46, 132 B (*Despre suflet și înviere* în Sf. Grigorie de Nyssa, *Scieri. Partea a doua. Scieri exegetice, dogmatico-polemice și morale*, trad. și note Pr. prof. dr. Teodor Bodogae, în col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, nr. 30, București 1998, 396). Vezi și Ratzinger, *Isus din Nazaret*, vol. I, 273.

Domnul și S-a arătat nouă. Tocmiți sărbătoare cu ramuri umbroase, până la coar-nele altarului”. Cuvintele psalmului semnifică maxima proximitate dintre Dumnezeu și om, inaugurată de Întrupare, dar care se va desăvârși la învierea generală; atunci, zidul păcatului va fi surpat și omul va participa, în preajma îngerilor, la sărbătoarea veșnică a comuniunii cu Dumnezeu; astfel va fi restaurat „cortul” cosmosului în care comuniunea se va reinstaura între fapturne văzute, cele nevăzute și Creatorul lor³⁶.

Nașterea lui Hristos a fost făcută posibilă de răspunsul Fecioarei Maria: „Fie mie după cuvântul tău” (Lc. 1, 38). Ea devine modelul credinciosului care naște Cuvântul divin în inima sa: „În acest context, Părinții au dezvoltat ideea nașterii lui Dumnezeu în noi prin credință și Botez, prin care *Logosul* vine iarăși și iarăși la noi și ne face copii ai lui Dumnezeu”³⁷. Aceasta este grila de lectură a următoarelor cuvinte, ce aparțin Sf. Irineu al Lyonului: „Cum va ajunge omul la Dumnezeu dacă Dumnezeu nu a venit la om? Cum își vor părăsi ei nașterea spre moarte, dacă nu se vor fi renăscut spre o nouă naștere, cea din Fecioară, pe care Dumnezeu a dăruit-o în mod minunat și neașteptat ca semn al mântuirii prin credință”³⁸. După cum se observă din text, renașterea spirituală a oamenilor devine posibilă tocmai datorită nașterii lui Hristos din Fecioară.

b. Botezul Domnului

Perspectiva răsăriteană este valorificată și în expunerea semnificațiilor Teofaniei sau Botezului lui Hristos. În interpretarea icoanei Botezului și în stabilirea unor corespondențe între structurile zilelor sărbătorii Epifaniei (Botezului) și cele ale Săptămânii Mari, J. Ratzinger îl urmează îndeaproape pe Paul Evdokimov, cu ediția franceză a cărții sale *Arta icoanei. O teologie a frumuseții*. Astfel, „cântările liturgice ale zilei de 3 ianuarie corespund cu cele din Miercurea Mare, cele din 4 ianuarie cu cele din Joia Mare, iar cele din 5 ianuarie cu cele din Vinerea Mare și Sâmbăta Mare”³⁹.

Correspondențele iconografice sunt sesizate în frumusețea lor profetică: „Icoana Botezului lui Isus prezintă apa ca pe un mormânt lichid, sub forma unei peșteri întunecoase, semnul iconografic pentru Hades, infern ori iad. Coborârea lui Isus în acest mormânt lichid, care îl cuprinde cu totul, este anticiparea coborârii la iad...”⁴⁰. În tâlcuirea icoanei, Papa Benedict al XVI-lea păstrează apelul lui Paul

³⁶ Vezi Sf. Grigorie de Nyssa, *Despre suflet și înviere*, 396-397.

³⁷ Ratzinger, *Isus din Nazaret: copilăria* 54.

³⁸ *Adversus haereses* IV 33,4. Vezi și Ratzinger, *Isus din Nazaret: copilăria* 54.

³⁹ Ratzinger, *Isus din Nazaret*, vol. I, 33. A se vedea și Paul Evdokimov, *Arta icoanei. O teologie a frumuseții*, București 2014, 283.

⁴⁰ Ratzinger, *Isus din Nazaret*, vol. I, 33. A se vedea și Evdokimov, *Arta icoanei. O teologie a frumuseții* 289.

Evdokimov la cei doi Părinți răsăriteni: Sf. Chiril al Ierusalimului și Sf. Ioan Gură de Aur. Din primul citează ideea biruinței asupra diavolului: „Coborând în ape, l-a legat pe cel puternic” (cf. Lc. 11, 22)⁴¹. Cel de al doilea Părinte bisericesc prelungește ideea anterioară: „Scufundarea și ieșirea sunt imaginile coborârii la iad și a învierii”. Trebuie remarcat faptul că Paul Evdokimov este, de altminteri, singurul teolog ortodox contemporan pe care îl citează în hristologia sa Papa Benedict al XVI-lea. Pe lângă acesta, mai citează un singur gânditor modern din spațiul ortodox, și anume Vladimir Soloviev, cu a sa *Povestire despre Antihrist*, ca replică dată teologiei liberale.

c. Patimile Domnului

Cuvintele de rămas bun ale lui Hristos, rostite în ajunul Pătimirii Sale, așa cum sunt redată în Evanghelia după Ioan (cap. 14-16) se încheie cu o mare rugăciune (cap. 17). Teologul luteran David Chytraeus (1530-1600) a denumit-o „Rugăciune arhierescă”. Dar, în perioada patristică, remarcă Papa Benedict al XVI-lea, mai ales Sf. Chiril al Alexandriei († 444) a subliniat caracterul sacerdotal al acestei rugăciuni. Desigur, trimiterea, deși indirectă, este la vastul comentariu al Sf. Chiril la Evanghelia după Ioan⁴².

Ce înseamnă însă „Eu mă consfințesc (*hagiozo*) pe mine însumi”⁴³ din In. 17, 19? J. Ratzinger înțelege termenul *hagiozo* prin prisma lui Rudolf Bultmann care, la rândul său, îi preia semnificația de la Sf. Ioan Gură de Aur. Părintele antiohian se exprimă astfel, în *Omiliile la Evanghelia după Ioan*: „Eu mă consfințesc – mă dăruiesc pe mine însumi ca jertfă”. Clarificarea adusă de acest Părinte bisericesc constă în faptul că indică sensul Pătimirii lui Hristos ca jertfă⁴⁴.

Pentru conștiința Bisericii, jertfa lui Hristos nu este un eveniment al trecutului. Ea este actualizată nu doar euharistic, liturgic, ci și în viețile celor care au pășit pe calea deschisă de Protomartirul creștinismului, adică de Hristos răstignit. Pe lângă evocarea martirajului Sf. Laurențiu, diaconul din Roma, Papa Benedict al XVI-lea redă alte două exemple de martiri din spațiul creștin răsăritean. Astfel, „Ighnațiu al Antiohiei s-a definit pe sine, după tradiție, ca grâu al lui Hristos, care în

⁴¹ Ratzinger, *Isus din Nazaret*, vol. I, 33. A se vedea și Evdokimov, *Arta icoanei. O teologie a frumuseții* 289. Traducerea pasajului din PG 33, 441 B este ușor diferită în Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheze*, traducere din limba greacă și note pe pr. prof. Dumitru Fecioru, București 2003, 45. În plus, pasajul chirilian este pus aici în legătură cu Mt. 12, 29, loc paralel cu Lc. 11, 22.

⁴² În românește *Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan*, în *Scrieri, partea a patra*, trad., introducere și note Pr. prof. Dumitru Stăniloae, în col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, nr. 41, București 2000.

⁴³ O traducere ortodoxă standard este: „Eu Mă sfințesc pe Mine Însumi” (In. 17, 19).

⁴⁴ Joseph Ratzinger-Benedict al XVI-lea, *Isus din Nazaret: de la intrarea în Ierusalim la Înviere*, Târgu-Lăpuș 2012, 94.

martiriu este măcinat pentru a putea deveni pâinea lui Hristos⁴⁵. În cazul Sf. Policarp al Smirnei, citează un pasaj din *Actele martirice*: flăcările care l-au cuprins pe sfânt au luat forma unei vele care „înconjura astfel trupul martirului; însă acesta stătea în mijloc nu ca o carne arsă, ci ca o pâine care se coace” și emana „o mireasmă plăcută ca de tămâie parfumată”⁴⁶.

Trecând de la martiriul sfinților din Biserica primară la martiriul cotidian, al încercărilor vieții, Suveranul Pontif notează: „în încercările vieții suntem purificați încet în foc, putem, ca să spunem așa, să devenim pâine, în măsura în care misterul lui Hristos se comunică în viața și în suferința noastră și iubirea lui face din noi un dar pentru Dumnezeu și pentru oameni”⁴⁷. Așa cum actualizează hristologia, explicând-o în termeni accesibili omului contemporan și sesizându-i aplicațiile spirituale, tot astfel notează semnificațiile spirituale ale evenimentelor din Tradiția Bisericii, în cazul de față ale martiriului sfinților. Nici exemplele lor nu rămân în trecut, ci vin să însuflețească prezentul creștin, să îl deschidă spre noi orizonturi ale comuniunii cu semenii și cu Dumnezeu. Prin aceasta este arătată și continuitatea dintre lucrarea lui Hristos și lucrarea Bisericii, ai cărei sfinți devin modele de actualizare a etosului jertfei lui Hristos în orice epocă.

Pătimirile Domnului sunt precedate de misterul rugăciunii de pe Muntele Măslinilor, când în Hristos pare a se confrunta voința umană și cea divină: „Părintele Meu, de este cu putință, trecă de la Mine paharul acesta!” (Mt. 26, 39). O înțelegere dogmatică precisă a acestui episod biblic nu poate evita referințele la Sinodul I ecumenic (325), la Sinodul IV ecumenic (451) și la teologia Sf. Maxim Mărturisorul († 662). Dacă la Niceea, în 325 s-a clarificat concepția creștină despre Dumnezeu (întreit în Persoane, care sunt deoființă), la Calcedon, în anul 451 se precizează raportul dintre firea divină și cea umană în Ipostasul unic al lui Hristos⁴⁸. Subliniind unicitatea Persoanei în dualitatea firilor care își păstrează fiecare trăsăturile proprii, Biserica primară a trebuit să elucideze totodată și modul unire al acestor două firi. Nu cumva unirea ipostatică a avut loc prin absorbirea naturii umane de către cea divină sau, cel puțin, prin topirea voinței umane în voința divină a lui Hristos? Prima variantă este erezia monofizitismului iar cea de a doua este erezia monotelismului, ambele condamnate oficial, după cum se știe. Contribuția Sf. Maxim Mărturisorul la clarificarea acestor controverse dogmatice este recunoscută pe deplin de J. Ratzinger. Sf. Maxim – pe o logică patristică deja tradițională – argumentează că natura umană a lui Hristos nu poate fi amputată prin unirea ei cu Logosul divin. Voința, ca parte esențială a naturii omenești, nu putea fi îndepărtată la un moment dat, la finalul

⁴⁵ *Ad Rom.* 4.1 (*Pros Romaious*). Vezi și Ratzinger, *Isus din Nazaret: de la intrarea în Ierusalim la Înviere* 225.

⁴⁶ *Mart. Polyc.* 15. Vezi și Ratzinger, *Isus din Nazaret: de la intrarea în Ierusalim la Înviere* 225.

⁴⁷ Ratzinger, *Isus din Nazaret: de la intrarea în Ierusalim la Înviere* 225.

⁴⁸ Ratzinger, *Isus din Nazaret: de la intrarea în Ierusalim la Înviere* 155.

activității pământești a Domnului. Ea se supune celei divine, aflându-și împlinirea în aceasta. Astfel, orientarea firească a voinței umane spre *sinergie* (cooperare) cu voința divină este redescoperită, în Hristos dispărând tendința de autonomizare, specifică voinței omului căzut⁴⁹. În lumina clarificărilor aduse de Sf. Maxim, drama de pe Muntele Măslinilor înseamnă readucerea voinței naturale a omului de la opoziție la sinergie, îndărătnicia și opoziția față de Dumnezeu, specifice umanității căzute, fiind înfrânte în Hristos⁵⁰.

d. Învățăturile lui Hristos

În prezentarea învățăturilor Mântuitorului, J. Ratzinger subliniază că acestea depășesc nivelul unui simplu rabin, fiind rostite de Însuși Logosul divin întrupat. Ele sunt revelația adevărului, *logos* care îl așază pe om în comuniune cu Dumnezeu, care îi conferă omului orientare și orizont spiritual; sunt fundamente morale din perspectiva cărora se poate înfrunta dictatura relativismului ce domină astăzi gândirea umană. Nu sunt învățături abstracte, pentru că dobândesc concretețe și împlinire chiar în învățătorul suprem. „Fericirile apar ca o biografie ascunsă, internă a lui Iisus, ca un portret al persoanei Sale”⁵¹, afirmă într-un mod original Papa Benedict al VI-lea, iar această poziție poate fi extrapolată la întreaga Predică de pe Munte, și, în general, la toate învățăturile lui Hristos.

Comentând prima Fericire, „Feriți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu” (Mt. 5, 8), J. Ratzinger subliniază importanța inimii ca organ de recepție a lui Dumnezeu. Doar o inimă curată îl poate reflecta pe Dumnezeu în ea. În sprijinul acestei idei este citat Teofil al Antiohiei (cca + 180), dintr-un dialog pe care l-a avut cu un intelectual păgân. Teofil s-a adresat astfel celui care îi punea întrebări: „Dar dacă... spui: Arată-mi-L pe Dumnezeul Tău!, atunci eu îți voi spune: Arată-mi omul din tine... pe Dumnezeu îl văd cei care sunt în stare să-L vadă cu ochii deschiși ai spiritului... Omul trebuie să aibă un suflet la fel de curat ca o oglindă de metal, lustruită...”⁵².

Interpretând Rugăciunea Domnească, Papa Benedict al XVI-lea recurge iarăși la Sf. Ioan Gură de Aur în explicarea cererii adresate Tatălui de a ne da „pâinea noastră”. Urmând exegeza hrisostomică la Epistola I către Corinteni, scoate în evidență caracterul comunitar al acestei cereri. Pâinea noastră este și pâinea celorlalți – și,

⁴⁹ Ratzinger, *Isus din Nazaret: de la intrarea în Ierusalim la Înviere* 157.

⁵⁰ Ratzinger, *Isus din Nazaret: de la intrarea în Ierusalim la Înviere* 157-158.

⁵¹ Ratzinger, *Isus din Nazaret*, vol. I, 77.

⁵² *Ad Autolyicum* I 2, 7 (*Către Autolic* I 2, trad., introducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, în *Apologeti de limbă greacă*, col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, nr. 2, București 1980, 282-283). Vezi și Ratzinger, *Isus din Nazaret*, vol. I, 92.

de aici, responsabilitatea fiecăruia pentru toți ceilalți. Sf. Ioan Gură de aur afirmă în acest sens „că fiecare duminică de pâine este într-un fel sau altul un duminică din pâinea care aparține tuturor, din pâinea lumii”⁵³. Preluând sugestia lui Origen, după care cuvântul *epiousios* nici nu ar exista în limba greacă, ci ar fi fost creat de evanghelist, teologul german extinde sfera de înțelegere a expresiei „cea de toate zilele”. Există o reală cerere a „pâinii” propriu-zise, necesare subzistenței zilnice, dar nu trebuie exclusă înțelegerea euharistică și spirituală a termenului⁵⁴.

5. Concluzii

Hristologia expusă de Papa Benedict al XVI-lea aspiră la un mare grad de universalitate datorită stăpânirii surselor patristice și biblice, puse în dialog cu rezultatele cercetării istorice a lui Iisus. Pentru teologia ortodoxă, ea ar trebui să fie desul de convingătoare, datorită apelului frecvent la gândirea patristică și liturgică a Răsăritului creștin, integrată armonios în interpretarea catolică (în sens confesional, dat și etimologic, adică universală) a răscumpărării. După cum se poate observa, actualitatea Părinților Bisericii, în general, și, în acest context, al celor răsăriteni, este indiscutabilă. Absența lor dintr-un asemenea demers ar însemna absența unor perspective profunde, conturate în antichitatea creștină, când au avut loc cele mai importante dispute dogmatice pentru clarificarea crezurilor creștine fundamentale. Această perspectivă este un loc comun în „sinteza neopatristică” a Ortodoxiei în secolul al XX-lea, și, utilizând-o, Papa Benedict al XVI-lea se apropie implicit de ea.

Modul de a-L vedea pe Mântuitorul lumii, în unicitatea învățăturii și operei Sale răscumpărătoare are o dimensiune ecumenică. Tușele confesionale nu sunt prea îngroșate, permițând și teologiei protestante, reformate dar mai ales evanghelice să-și găsească expresia în această trilogie. Accentuând caracterul personal al mântuirii în Hristos, prin apelul la conștiința și responsabilitatea umană, Papa Benedict al XVI-lea subliniază totodată caracterul comunitar al credinței. Hristos nu poate fi trăit, experimentat, împărtășit decât în interiorul Bisericii, în Liturgia ei, unde lectura Scripturii nu mai este subiectivă, individuală, ci se bazează pe intuițiile și interpretările date de generațiile precedente de creștini. În hristologia lui J. Ratzinger, perspectivele patristice occidentale și răsăritene se armonizează într-un tot unitar, apt să creioneze chipul lui Iisus Hristos, dincolo de tratările confesionale la care sunt supuse uneori scrierile Sfinților Părinți.

⁵³ Ratzinger, *Iisus din Nazaret*, vol. I, 140.

⁵⁴ Ratzinger, *Iisus din Nazaret*, vol. I, 142-144.